

Чуть ли не впервые за последние годы в лингвистику вновь возвратилась импровизация или, по крайней мере стилизация под импровизацию, показывающая языковое (речевое) развертывание свободной мысли исследователя и приглашающая размышлять (дискурсивовать, медитировать) не вслед за ним, но вместе с ним.

Это, впрочем, симптоматично и является еще одним свидетельством того, что в языкознании зарождается новая парадигма. Каким будет ее лицо?

В. В. Борусевич (Киев)

Trost, K.: Zur semantischen Klassifikation der Substantive und des Genetiv-Akkusativs im Russischen. Studia et exempla linguistica et philologica. Series II: Studia minora, t. 2. S. Roderer Verlag, Regensburg 1992. 185 s.

Kniha významného německého slavisty prof. Klause Trosta je věnována sémantické klasifikaci ruských substantiv a s ní souvisejícím problémům pádové morfologie, především vztahu významu substantiva k výskytu genitivu/akuzativu (G/A), popř. nominativu/akuzativu (N/A).

Autor se v úvodu zamýšlí nad oprávněností sémantického kritéria životnosti/neživotnosti (*Belebtheit/Unbelebtheit*, popř. *Beseeltheit/Unbeseeltheit*; *одушевленность/неодушевленность*). Dochází k názoru, že termíny životnost/neživotnost, uplatněné v koncepcích řady lingvistů, nevystihují skutečný stav věcí a že pro diferenciaci výskytu G/A a N/A nejsou relevantní – srov. např. neživotná jména *мертвец, кукла* (G/A) proti životným *народ, скот* (N/A). Vycházejí z nutnosti diferencované analýzy vzájemně oscilujících rovin sémantické a gramatické, soudí, že výskyt G/A není odrazem jednotné a zároveň izolované lexikálně-sémantické kategorie, ale že zde hrají úlohu kategorie, resp. subkategorie další, které autor nazývá lexosémantická (tj. lexikálně sémantická), alexosémantická (nelexikálně sémantická) a alexosémantická (nelexikálně-nesémantická), sr. str. 21 n.

Mechanismu, který uplatnil analogicky už při popisu verbálního systému ruštiny i jiných slovanských jazyků (srov. bibliografii na str. 183–4), využívá Trost v recenzované monografii i k sémantické klasifikaci ruských substantiv. Vychází kategorii nazývá exističní/konstituční. Na ní budují kategorie transtituční. Ty se dělí dále na perstituce (další tvoření), distituce (změny) a restituce (zpětné tvoření). V protikladu k transtitucím stojí kategorie perseverační.

V daném případě je pro autora základním klasifikačním kritériem lexikálně-sémantická kategorie agentivity. Agentiva jsou substantiva označující bytosti schopné nějaké činnosti (lidi, zvířata, mytologické bytosti). Subkategorii kategorie agentivity je sféra individuální agentivity (*отец, Николай, Елена, Сатурн, фея...*) s morfologickým příznakem G/A. Ta vytváří – spolu se subkategorii protikladnou individuální agentivitě (Nichtindividualagentivität) – novou kategoriální rovinu, v níž tato druhá subkategorie zahrnuje sféru kolektivní agentivity (*народ, кружок, стая, русские, родители...*) a rovněž neagentivity (*стул, дорога, шум, сборка, мертвец, кукла*).

Oddíl A (s. 14–89) je věnován podrobnému popisu lexikálně sémantických kategorií agentiv a neagentiv. Při výkladu o vzniku G/A u agentiv (v sing. u maskulin, v pl. u všech rodů), rušícím homonymií subjektu/objektu (*охотник убил волка*), přidržuje se autor tradičního termínu G/A (ale užívá i názvu Dissimilationsakkusativ a Distitutionsakkusativ). Poukazuje přitom na mínění Schelesnikerovo a Aitzetmüllerovo, že zde nejde původně o genitiv, ale o lokativ.

Oddíl B (s. 91–120) obsahuje popis výskytu G/A jako charakteristického reprezentanta lexosémantické kategorie individuální agentivity. Pozornost se věnuje přitom mj. homonymům typu *болван*¹ ‚špalek‘ x *болван*² ‚čulpas‘, ‚nemehlo‘, *звезда*¹ ‚hvězda‘ (těleso) x *звезда*² ‚slavná osobnost‘, ‚filmová hvězda‘ apod. Případy s N/A typu *пойти в солдаты, выбрать в депутаты* ap. nepovažuje autor za výjimečné: tvary *солдаты, депутаты* charakterizuje jako pluralia tantum s významem ‚skupina‘, ‚společenství‘, homonymní se skutečným plurálem a mající tedy – jakožto neindividuální agentiva – náležitý tvar N/A.

Oddíl C (s. 121–170) je věnován případům využití G/A ve sféře lexosémantické kategorie protikladné ke kategorii individuální agentivity (tj. Nichtindividualagentivität), obsahující kolektivní agentiva a inagentiva. Bezpříznakovým výrazovým prostředkem je zde N/A, autor se proto soustřeďuje především na příznakové využití G/A: jsou to především případy polysémie typu *читать Пушкина* (dílo P.), *любить Онегина* (román n. operu), *купить готовых уток* (připravené kachny), emocionálně motivovaná substantiva, k nimž počítá např. výrazy *покойник, мертвец* (na rozdíl od *труп*), *кукла, матрёшка: любить, наряжать кукол* (ale *играть в куклы*, viz *пойти в солдаты*); podobně je tomu s názvy hracích figur jako *король, дама, слон*, ap. Patří sem dále homonymní inagentiva, fakultativně emocionální, např. značky výrobků: *купить москвича, форда*, homonyma k primárním nominům agentis: *истребитель* ‚stíhačka‘, *дворник* ‚stěrač‘ (u auta), názvy tanců: *казачок, камаринский*. Opak představují případy homonymních agentiv k primárním inagentivům: *идол* ‚bůžek‘ n. ‚nemehlo‘, *кумир* ‚modla‘, ‚ideál‘ ap. Příznakový G/A bývá dále i u názvů hub typu

рыжик, боровик, kolísání se vyskytuje u přírodovědných a lékařských termínů typu *бацилл, микроб, менингококк*; na rozdíl od češtiny zastaral v ruštině G/A u matematických termínů *числитель, знаменатель, делитель*.

Trostovo zpochybnění kategorie životnosti/neživotnosti jako základního kritéria pro výskyt G/A je vzhledem k řadě přechodných případů odporujících skutečnému stavu věci oprávněné a přijatelné. Ani ono se však neobejde bez sporných momentů. Tak např. u těch substantiv s G/A, která se nutně vymykají z kategorie agentiv, např. *мертвец, покойник*, se počítá s příznakovou emocionalitou, ačkoli zde podle našeho názoru jde o pouhou i slovotvorně manifestovanou analogii s „životnými“ maskuliny. Nutné je pro Trostovu koncepci i zavedení vcelku nadbytečné kategorie „nevlastních“ kolektivů typu *русские, футуристы, родители*.

Klasifikace substantiv je v monografii provedena se skutečně minuciózní přesností; počáteční výklad o jednotlivých druzích kategorií (s. 26 n.) by si ovšem vzhledem ke složitosti analyzovaných vztahů a k terminologické originalitě jejich pojmenování zasloužil spíše přímou exemplifikaci než jen odkaz na předcházející, popř. následující výklady. Totéž bychom vítali i u systematického přehledu na s. 80.

Kniha K. Trosta, vyznačující se neobyčejnou důkladností, precizností i vzornou vnější úpravou, obvyklou u prací německých autorů, je významným příspěvkem k literatuře o ruské morfologii i syntaxi.

Stanislav Žaža

Бурмистрович, Ю. Я.: Домашние задания к практическим занятиям по курсу «Историческая фонемология цепочки славянских языков: протославянского (как диалекта праиндоевропейского) – праславянского – православнославянского (или древнерусского) в сопоставлении его со старославянским – русского». Учебное пособие для студентов-филологов высших учебных заведений. Абакан, 1995, 66 стр.

Курс *Историческая фонемология* (в литературе чаще употребляется термин *фонология славянских языков* на филологических факультетах, готовящих филологов-русистов, можно отнести к одной из важнейших и интереснейших учебных дисциплин, так как она помогает объяснить многие факты современного русского языка, которые, будучи рефлексамии древних исторических процессов, не могут быть объяснены современными языковыми отношениями.